

Venczel József Hitel-es üzenetei

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület idestova hét esztendeje, 2013. november 4-5-én, Csíkszeredában rendezett tudományos konferencián emlékezett a város neves szülöttjének, Venczel Józsefnek centenáriumára. Az ott elhangzott előadások öt esztendő múlva jelentek meg dr. Telegdy Balázs szerkesztésében, amelyeket most, két esztendő múltán ismertetek olvasóinkkal. Elmondhatjuk tehát, hogy a kiváló társadalomtudós emlékezete és tudományos hatása nem egyik napról a másikra érvényesül és válik közösségformáló tényezővé, de mint látni fogjuk, mégis hatékonyan termékenyíti a nyomában járó elméket.

Venczel József az erdélyi viszonylatban is különösen nehéz sorsú szellemiségek közé tartozik. A történelmi Magyarország utolsó békeévében született, de mire leérettségizett, szülőföldje már tíz esztendeje Nagy-Románia része lett. Újabb évtized múltán pedig, mire Kolozsváron megszerezte a jogi doktorátust, s komoly szerkesztői múltra (*Erdélyi Iskola, Hitel*) tekinthetett vissza, és az erdélyi magyar tudományosság élvonalába tartozott. Részt vett a felelősen gondolkodó magyar értelmiség Vásárhelyi Találkozásának szervezésében, vezette az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület statisztikai osztályát, 1941 és 1946 között Teleki Pál intézetének keretében működő Erdélyi Tudományos Intézet igazgatója volt, és nagyszabású táj kutatást szervezett a Bálványosváralján létrehozott híres falukutató táborban.

Venczel sorsán jól mérhető, hogy a két világháború között mennyivel elviselhetőbb volt – ha lehet egyáltalában ilyet mondani – Romániában a kisebbségi sors, mint a kommunista hatalomátvétel után. Az erdélyi magyar szellemi élet egyik kiemelkedő vezetőjeként 1945 után még részt vehetett a Bolyai Tudományegyetem megszervezésében és taníthatott a jogi és közgazdasági karon, de 1947-ben már letartóztatták, egy esztendőre internáltak és az egyetemre többé sohasem kerülhetett vissza. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltárosa és tudományos kutatója lett, de 1950-ben koholt vádakkal ismét börtönbe került, s bár a társaságra nem lehetett panasza, hiszen hat esztendeig az ugyancsak

ártatlanul bebörtönzött Márton Áronnal került egy cellába, a püspöknél hosszabb ideig raboskodott, s csak 1961. január 1-én szabadult, megromlott egészséggel, fizikai munkára kényszerítve. Korai halála előtt, mindössze három esztendeig dolgozhatott ismét képességeihez méltó területen: az immár Babeş-Bolyaivá tett tudományegyetem filozófia és szociológia karán, utoljára pedig a *Romániai magyar irodalmi lexikon* szerkesztésével és repertóriumával. 1972 tavaszán volt cellatársa, Márton Áron, Erdély püspöke búcsúztatta a Házsongárdi temetőben.

A Venczel József emlékének szentelt centenáriumi konferenciát több intézmény szervezte: a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Műszaki és Természettudományi Karának Társadalomtudományi Tanszéke, Magyarország Csíkszeredai Főkonzulátusa, Hargita Megye Tanácsa, Csíkszereda Város Önkormányzata. A két napos rendezvény előadásait tartalmazza az itt ismertetett kötet, a második nap kedves színfoltjaként bemutatkozó Kájoni János Szakközépiskola diákjai – Kedves Orsolya, Tímár Karina, Tímár Kinga – díjnyertes dolgozatai jelezték, hogy a társadalomkutató Venczel József eszméjének az új évezredben is vannak, lesznek, mégpedig az ifjúság körében, folytatói.

Venczel Józsefről én először Domokos Pál Pétertől hallottam Budafoki úti lakásában. Mint „lelki gyermekéről” beszélt róla, aki ifjú korában elhárította a Párizsban való tanulás lehetőségét, mert Domokossal együtt úgy tartotta, neki odahaza kell elvégeznie azokat a feladatokat, amik várnak rá. Tőle tudtam meg azt is, Venczelnek a hatalom szemében az volt a fő bűne, hogy „olyan könyvet írt, amelynek minden adata cáfolhatatlan”. Ennek alapján készült aztán Márton Áron püspök útmutatása szerint az a Nyilatkozat, amelyben a párizsi békediktátum számára kinyilvánították, hogy a népek oly sokat emlegetett önrendelkezési jogának figyelembevételével Magyarország része szeretnének maradni, s kérik, hogy vegyék figyelembe ennek érdekében felsorakoztatott adataikat. A Venczel által összeállított anyag ellen román részről az volt a fő ellenérv, hogy azokat *mindenfelé elküldte*. Ezért tartóztatták le, ezért internálták, később ezért börtönözték be és tették lehetetlenné tudományos munkásságát. A statisztika ugyanis – mint tudjuk – „szemérmetlen” tudomány, helyesen művelve szemérmetlenül feltárja az igazságot, és az ölükbe hullott hatalom birtokosai erre erőszakkal válaszoltak.

A centenáriumi Venczel-konferencia négy előadását tartalmazza az ismertetett kiadvány.

Dr. Székely András Bertalant, akinek „Erdélyi föld – erdélyi társadalom” címmel szerkesztett könyve a másik fontos forrás volt a jeles szociológusra vonatkozó ismereteim tekintetében, rangos hely illeti meg a szülőföldjén sokáig méltatlanul üldözött Venczel József emlékének ébresztői között. Itt az *Elmélet és gyakorlat összhangja Venczel József életművében* című előadásával tisztelgett az ünnepelelt tudós emlékének, dióhéjban vázolta a tudós munkásságának legfontosabb állomásait, hangsúlyozva azt a körülményt, hogy „a tudomány nála sohasem öncél volt, hanem a cselekvést megalapozó eszköz, amely mellé a nagyon tisztelgetnéméltó morális alapállás, hivatás-etika, küldetés-tudat adta a többletet.”

Mindezt a kisebbségbe kényszerült romániai magyarság túlélési esélyeinek erősítése érdekében. Székely utalt a szülőföldje ismételt elszakításának megakadályozására az 1947. évi párizsi békekonferenciára küldött memorandumhoz készített szakszerű etnikai térképre, amit a berendezkedő új hatalom sohasem bocsájtott meg neki. A szerző megállapítása szerint Venczel ideálja „a néptől soha el nem távolodó, hanem azért tenni képes és akaró értelmiség, aki a műveltségét népi alapokra helyezve képes a dolgozók és a maga tudásszintjének folyamatos fejlesztésére, végső soron a kisebbségi érdekek megfogalmazására, azok képviselésére és a népszolgálatra”, aminek alapján Venczelt „az erdélyi magyarságtudomány megalkotójának tekinthetjük”.

Dr. Szász István Tas orvosi szakíró mint a *Hitel* folyóirat egyik alapítójáról és szellemiségének meghatározó személyiségéről beszél, s „a nagyot alkotó, s mégis az összmagyarság szempontjából elvesztegetett tehetség”-ről emlékezik. Kisgyermek korából emlékszik a *Hitelt* befogadó, Kolozsváron lévő Vulcan utcai szülői házra, ahol először találkozott a „szelíden tekintélyes [Venczel] Jóska bácsival és varázslatos övéivel”. A szüleinek körében megtapasztalt „Hitel-szellemiség”-ben nevelkedve idézi fel a folyóirat több korszakot megélt, röggös történetét. A „Magunk revízióját” is zászlajára tűző püspök-író fiával, a történész Makkai Lászlóval alapították a *Hitelt*, ami a *Korunkkal* együtt az erdélyi magyar szellemi élet teljességét kívánta megvalósítani. Az 1935-től 1940-ig tartó időszakban a *Hitel* szerkesztőinek és szerzőinek érdeme, hogy Széchenyi, Makkai László, Németh László eszmeiségét felvállalva, a minőségre törekedve fenn tartották a szellemi kapcsolatot a két országrész között, amit aztán 1940 és 1945 között még erősebbre fűztek. Venczel József 1935 és 1944 között 19 nemzetpolitikai írást jelentetett meg a *Hitel*ben, ezek harmada „a szűkebb székely pátria gondjait taglalta”, elsősorban a népesedés, a nemzedékváltás, az erdélyi román földreform és a nemzeti önismeret szempontjából. Fontos megállapítása, hogy a románság mindig veszedelmesnek tartotta a magyar kultúrfölényt, s ennek nivellálásához a magyar kulturális élet anyagi alapjainak megrendítésére törekedtek. De – írja – „a tudománynak álcázott propaganda sohasem szolgálhatta az igazságot”.

A könyvet szerkesztő dr. Telegdy Balázs, a csíkszeredai Sapientia Egyetem adjunktusa írásában azzal foglalkozik, hogy miként hatottak Venczel munkásságára a Dimitrie Gusti által vezetett Bukaresti Szociológiai Iskolában 1935/36-ban töltött féléves tanulmányút tapasztalatai. Ott ugyanis Venczel megerősítést kapott a tekintetben, hogy „a társadalomismeret nem önmagáért fontos, hanem azért, hogy reális alapot nyújtson a társadalmi beavatkozáshoz”. A szerző szerint „Venczel Bukarestben töltött féléve jelentős és konstruktív módon hatott későbbi munkásságára, ami a módszertani ismeretek elsajátításán túl elsősorban korai elképzeléseinek tisztázásában játszott jelentős szerepet, számos ponton kivitelezhetővé téve azokat.”

A társadalomtudós Venczel József szellemi öröksége talán dr. Ambrus Tündének, a csíkszeredai Sapientia Egyetem adjunktusának dolgozatában érvényesül

a legmarkánsabban, aki a székely falutízesekről szóló gondolataival igazolja, hogy „a venczeli tanítás a 21. század küszöbén sem avasodott meg”. Az Erdélyi Múzeumegyesület Csíki Fiókegyesülete titkárának érdeklődése – mint írja – egy 2012/13-ban, középiskolások számára meghirdetett Társadalomtudományi Vetélkedő kapcsán terelődött Venczel Józsefre, minek eredményeként, noha nem taníthatta – hiszen mestere halála táján született –, mégis tanítványának érzi magát, és gondolatait megismerve, kutatásai során „a venczeli etikával nyúlt a faluhoz”. Ez a „venczeli etika” Ambrus Tünde esetében elsősorban a világos és célratörő módszertant jelentette, amelynek segítségével feltárta és megragadta Székelyföld településtörténetének leglényegesebb vonásait, nevezetesen hogy „adott egy kompakt táj, s van egy népcsoport, akikről kiderül, hogy merőben katonáskodásra termettek, jó fegyverforgatók, s a csatlakozással megkötött egyezséggel biztosítani tudták maguknak a szolgaság fázisának átugrását”. Ambrus Tünde gazdag szakirodalom alapján a székely tízeseket a honfoglalás kori hadszervezet maradványaival hozza kapcsolatba, bár vannak, akik a tízesek létrejöttét a 17. századi közösség jobb szervezhetőségével indokolják. A szerző gazdagon sorakoztatott érvei alapján valószínű, hogy több tényező formálta a tízeseket, amelyekben a történelmi örökség és az újabbkori célszerűség egyaránt szerepet kapott. Ezekon a közösségben gyökerező, íratlan törvényeken alapuló, „az emberi léthez kapcsolódó szokásokon és hagyományokon alapuló mi tudatra” épült aztán a székelység autonómia iránti engesztelhetetlen és alapvető biztonságérzetét jelentő igénye.

Ezt és így üzeni nekünk e tartalmas előadásokon keresztül – mégpedig „hitelesen” – a 107 esztendeje született Venczel József.

